

Životní cyklus a anatomie současné společenské struktury

Jan Kaleta, DiS.

jan.kaleta.jr@gmail.com

Tato práce se zabývá filosofií společnosti a člověka v ní. Účelem je prakticky identifikovat problémy globální i osobní, se kterými se současná společnost potýká a tedy zorientovat se. Nutno podotknout, že žádná filosofie, ideologie ani metoda není soběstačná. Ne všechny problémy ekonomie lze vyřešit ekonomicky, ne všechny právní otázky právně a ne všechny sociální problémy sociálně. Je tedy vhodné při nahlížení na společnost používat vícero metod a paralel, pokud se chceme zorientovat. Proč je orientace tak důležitá? Pouze ten, kdo pochopí společenské jevy, s nimi může pracovat a systematicky dosáhnout změny společnosti k lepšímu. A pouze nadhled a orientace nám umožní zaměřit své síly co nejproduktivnějším směrem.

Jak řekl inženýr a futurolog Jacques Fresco, kdo si myslí, že nemůžeme změnit svět, bude jedním z těch, kdo jej nezmění.

Historie

Naši planetu obývají lidé. Je to ale vše? Nejsou lidé jen částí jakéhosi většího organismu? Jsou civilizace svým způsobem formy, když už ne formy života? Zajímavý pohled na toto mají esoterické skupiny a autoři, kupříkladu Teosofie nebo britský autor, futurolog a umělec Benjamin Creme. Podle Crema i ostatních esoteriků působí na Zemi kosmické, astrologické vlivy, určované pomalou precesí bodu jarní rovnodennosti okolo souhvězdí zhruba po obvodu naší soustavy (zvěrokruh). Tato precese trvá necelých 26 000 let a je známá jako platónský rok. Dělí se na 12 cyklů v délce asi 2 150 let podle souhvězdí, přičemž každý cyklus se populárně zve „věk“. Creme dále uvádí, jak tento astronomický jev ovlivňoval starodávné kultury. Zdá se, že astronomie poutala pozornost všech starověkých civilizací a že astrologická symbolika byla běžně přijímána používána. (je s podivem, že i některé socialistické stavby města Havířova nesou symboly zvěrokruhu)

Přibližně 4 300 až 2 150 let př. n. l. se jarní bod nacházel v souhvězdí Býka. Eurasii i severní Africe vládly kultury, které hojně symbol býka používaly, ať už Asyřané, Kréťané nebo Egyptané. Předmětem pozornosti se zdá materiální hojnost a její ochrana mohutnými hradbami.

Poté, přibližně až do začátku našeho letopočtu, nastoupil věk Berana. Býk byl symbolicky zavřen do podzemí a poté zabit, jak dramaticky vypráví legenda o Mínótaurovi. Staré zvyky se však držely intenzivně a bylo třeba je mnohdy násilím vykořenit. I starozákonní patriarcha Mojžíš měl potíže, když se tisíce Izraelitů za jeho nepřítomnosti vrátili k uctívání symbolu zlatého telete. Věk Berana byl charakteristický válčením a náboženským symbolem obětního beránka, zástupným to symbolem asanace hříchů. Obětování lze také vyložit jako akt vzdání se části dříve tolik oslavovaného majetku ve prospěch neviděného božství.

S nástupem věku Ryb a blížící se křesťanskou érou bylo však třeba opět změnit symboliku, mýtus a celou civilizaci. K tomu posloužil radikální krok. Jelikož každý obětní beránek je přinejlepším dočasně řešení, je třeba oběti všech obětí. Obětovat člověka, který je zároveň bohem a jehož oběť zaplatí za všechny hříchy. Tento symbol, značně zpopularizovaný sv.

Pavlem se stal základem následující monoteistické civilizace, známé jako západní. Tato civilizace je charakteristická svým idealismem a samospravedlností, méně už schopností své ideály věrně vytvořit v realitě.

Nedlouho před začátkem 20. století se této myšlenky ujaly esoterické skupiny, které založila Helena Petrovna Blavatská, Alice Bailey, Rudolf Steiner a mnoho dalších. Vznikl pojem Nový věk, vztahující se k následujícímu věku Vodnáře. Tvrdí, že věk Ryb je na odchodu, jeho mýtus zastaral, již neslouží potřebám lidstva. Vodnářský věk bývá charakterizován syntézou duchovna a praktičnosti, humanismu a vědy, jednotou v různorodosti, spoluprací namísto soutěžení. Naším účelem je zušlechtit tento život, nikoliv ten posmrtný. Všechny vzcné ideály minulého věku je třeba realizovat a zároveň odvrhnout nešvary dob minulých, včetně chudoby a války. Jen tak zavládne všeobecný mír a láska. Těchto myšlenek se ve velmi přibližné podobě ujaly různé další skupiny, čímž vzniklo hnutí New Age. Toto hnutí doznalo kulminace v 60. letech kultury hippies, po které přišlo vystřízlivění z drog i z ideálů, neboť světové problémy nevyzly. Nezmizel však ani idealismus, naopak se zdá, že lidé začínají přemýšlet o praktických řešeních světových problémů, které se vyostřují s každým rokem.

I přes nepřesnost a obraznost esoterických filosofii lze usoudit, že civilizace mají jakýsi životní cyklus či období funkčnosti a charakteristické kulturní znaky, které jejich členové v tomto období všeobecně přijímají. Například minulá dvě tisíciletí by šlo označit za období velkého snu, velké iluze, ať už iluze náboženské subjektivní pravdy, nebo iluze šance na bohatství, úspěchu, šíření Pravdy, Svobody a dalších ideálů s velkým „I“, které tolikrát skončily neblaze. Snad právě proto je dnešní doba velkým probuzením do reality, vystřízlivěním a deziluzí. Zjišťujeme, že peníze nejsou skutečná hodnota, vládci nejsou autoritami, že ekosystém je křehký, svět je malý a že jsme schopni jej zničit a tím i sebe.

Současnost

Nacházíme se v postmoderní společnosti. Charakteristickým znakem postmoderny je neexistence jakýchkoliv hranic a pravidel, které by se nedaly porušit. Právě proto tak narůstá právní systém. Existuje důvodné podezření, že nepsaná kulturní pravidla jsou nevynutitelná, de facto neexistují a že účastníci právních vztahů se je dříve nebo později budou snažit porušit, k osobnímu a materiálnímu prospěchu. Osobní integrita a morálka již nejsou nezbytné pro život a mínění ostatních lidí ztrácí na významu, když vztahy s nimi jsou čistě dobrovolné. Stačí dostatek peněz a občan nebude závislý na dobrých vztazích s méně majetnými lidmi. Právní normy musí tedy explicitně vymezovat a soudně vynucovat vše, co bylo doposud otázkou osobní integrity a společenských vztahů. Ve Spojených státech se soudní žaloby o vysoké částky staly téměř národním sportem. Zřejmě již není ostudou zažalovat společnost například kvůli újmě opaření horkým nápojem, na jehož obalu se nenacházelo v tomto smyslu varování od prodejce. Proto se na amerických výrobcích mohou nacházet ta nejabsurdnější varování, kupříkladu na balíčku s ořechy (známý alergen), „Pozor: může obsahovat ořechy.“ Nejde však o urážku inteligence amerických zákazníků, ale o jednu z mnoha známek právní války o peníze. Mnohdy peníze tlačí opačným směrem, ovlivňováním zákonodárců a de facto koupennými zákony na podporu soukromých zájmů. Peníze jsou zde velmi důležitým faktorem, který bude popsán později. Je zřejmé, že sebelepší právní systém nemůže explicitně postihnout všechny eventuality reálného života. Proto v Evropě vidíme do jisté míry návrat k abstraktnějšímu přirozenému právu na jedné straně, na druhé však stále více svazování občanů dalšími pravidly, regulacemi a sledováním osobních aktivit.

Peníze a postmoderna

Je třeba pátrat po příčině současného stavu. Proč jsou peníze a majetek náhle takovým mocným vlivem a proč přirozené vztahové vazby náhle platí tak málo? Jedním z faktorů je komercializace, proces nahrazování přímých, osobních vztahů a potřeb prostřednictvím peněz. Zpočátku se tento proces může zdát účinnější a univerzálnější, jenže zároveň vstupuje do vztahů inherentní nerovnost. Lidé mohou navzájem uznávat své hodnoty a navazovat různé druhy vztahů. Avšak převezmou-li tyto funkce peníze, náhle má člověk pouze hodnotu peněz, které vlastní. Mnozí lidé jsou nuceni vidět své bližní jako potenciální zdroj peněz, ať už jako zákazníka nebo oběť. Avšak i ten nejhumánnější jedinec musí zvažovat peněžní faktor při svém konání, jinak by mohl snadno zbankrotovat a stát se sám bezmocným. Tím, že poskytne pomoc, ohrozí sám sebe a dobrý pocit mu vezme výpočet nákladů a ušlého zisku. Kdo pracoval v kolektivu zaměstnanců, jistě ví, že vztahy se mohou náhle a velmi rychle zhoršit, jsou-li ohroženy peníze, nebo dostává-li někdo více peněz než většina ostatních. Proto mají peníze nesmírný erodující vliv na vztahy a morálku. Je-li penězům dovoleno vstoupit do vztahových vazeb v daném kolektivu, budou se vztahy mezi lidmi nezdravě zatěžovat a napínat, podle toho, kdo komu dluží a kolik. Převezmou-li peníze vztahy nadobro, pak peníze dříve nebo později odplynou a zanechají atomizované jedince beze vztahů či vazeb s okolím (a bez sociálního zabezpečení), nebo naopak nabudou na objemu a vytěsní ostatní méně majetné. Zde leží odpověď na otázku, proč některé kolektivy reagují na chudobu solidaritou a jiné rozpadem. Lze tedy důvodně podezřívat peníze ze způsobování široké škály společenských a osobních problémů. Je tedy třeba se velmi vážně zamyslet, zdali peníze jsou opravdu nezbytné a zdali by neexistoval lepší způsob výměny zboží a služeb. Mnozí se již nad touto otázkou zamysleli a poskytli velmi reálné odpovědi, které však nejsou předmětem této práce.

„Lidé říkají, že monetární systém produkuje pobídku. Je tomu tak v omezených oblastech, avšak zároveň způsobují chamtivost, zpronevěru, korupci, znečištění, závist, hněv, zločin, válku, chudobu, velký nedostatek a zbytečné lidské utrpení. Musíte se dívat na celý obraz.“

Jacque Fresco, úvodní přednáška – The Venus Project World Tour 2010

V tomto bodě lze namítnout, že peníze v lidské společnosti existovaly vždy, v nějaké formě. Proč se tedy civilizace nezhroutila již dávno? Je třeba si uvědomit, že peníze byly vždy omezeny materiální formou. Snad nejomezenější formou byly kameny rai z ostrova Yap v Mikronésii. Šlo o vytesané kamenné kotouče s otvorem uprostřed. Ta nejtvrdí měna mohla měřit i více než tři metry a vážit čtyři tuny. Jejich tvorba byla omezena lomem na ostrově Palau a dalekou dopravou po moři. Postupem času se peníze stávaly stále sofistikovanější a přenosnější, až nadešla duální éra zlata a papírových bankovek.

Věci nemusejí být živé, aby měly vlastní povahu, nebo typické chování. Povaha peněz je jako voda, plynou vždy cestou nejmenšího odporu a prosakují do všech mezer, kam náleží vztahy mezi jednotlivci, komunitami. Poté při nejbližší krizi v podobě mrazu voda zmrzne a led s větším objemem roztrhne původně jednolitou masu kamene. Při oblevě se voda dostane ještě hlouběji a proces se opakuje. Takto v přírodě probíhá eroze a dalo by se říci, že možná i cyklické ekonomické krize během 20. století.

Dalším podstatným faktorem je forma peněz. Už během 20. století získaly papírové peníze převahu nad zlatem. Staly se mobilnějšími, avšak převážně ku prospěchu peněz, ne nutně jejich uživatelů. Zde se nabízí metafora bankovního systému jako symbionta v organismu lidské společnosti. Tento symbiont produkuje enzym (peníze), který umožňuje atomizovat, tedy štěpit zboží a služby ke snadnému přenosu a distribuci. Jde o životně důležitou funkci, díky které i jednotlivec může kdekoliv nakupovat v malém dle svých rozmanitých potřeb.

Avšak postupem času došlo k mutaci bankovního systému i vlastností peněz jím produkovaných. V roce 1971 došlo ke konečnému oddělení zlatého standardu a peněz. Hodnota peněz se začala odvozovat od jiné měny, národní produkce, či komodit jako ropa. Zároveň se stalo možným tvořit peníze prakticky neomezeně, obvykle podle desetinové frakcionální rezervy peněz v bance, které již samotné byly dříve takto vygenerovány. Došlo tímto k bezprecedentní události, kdy to, co používáme, již nejsou opravdové peníze, ne podle jakékoliv historicky známé definice. K vlastnostem peněz přibyla i schopnost naprosté mobility mimo prostorová a materiální omezení a schopnost se množit téměř neomezenou rychlostí. Zároveň zůstala zachována schopnost peněz štěpit a přenášet (odnášet) hodnoty, stejně jako schopnost přebírat a erodovat lidské vztahy. Peníze také zůstaly mocí ovládanou víceméně soukromými finančními institucemi, bankami, fondy, trusty, burzami a dalšími do té doby nevídanými institucemi.

„Abychom pochopili jejich kolosální moc, stačí citovat dvě čísla: každý rok reálná ekonomika (produkce zboží a služeb) vytváří po celém světě asi 45 trilionů eur – hrubý domácí produkt světa. Zároveň ve finanční sféře či „trzích“ dojde k pohybu 3,450 trilionů dolarů v kapitálu – 76-násobku celkové produkce opravdové ekonomiky.“

RAMONET, Ignacio. EUROPEAN DEMOCRACY AND THE FINANCIAL COUP D'ETAT. [online]. 2011 [cit. 2012-12-02]. Dostupné z: <http://www.other-news.info/2011/12/european-democracy-and-the-financial-coup-detat/>

Společnost jako organismus

Jak bylo popsáno dříve, současná civilizace je „stará“ a nejen že umírá, dokonce je rozežírána systematickou erózí hodnot. Tyto hodnoty však nemizí beze stopy. Typickou nemocí stárí je rakovina, kterou lze popsat jako neřízený růst novotvarů, které expandují na úkor organismu a přebírají potřebné živiny, aniž by poskytovaly cokoli jako protihodnotu. Typickým znakem rakoviny je nevíšivost imunitního systému k novotvarům, které se tváří jako legitimní tkáně a orgány. Dochází tak k naprosto nerovnoměrnému rozdělení hodnot, oslabení, otravě až místy nekróze organismu.

Společenský organismus se brání dvěma způsoby. Erodivané lidské vztahy se snaží nahradit jejich formalizací v podobě právních norem. Nerovnou distribuci hodnot ve společnosti se zas pokouší nahradit sociální politikou státu. Na obou frontách však stát svádí nerovný boj. Sociální politika je omezena reálnou ekonomikou státu a peněžními zásobami, kdežto banky a podobné instituce produkují peníze samostatně a bez zátěže nenávratných sociálních výdajů. Pro stát jsou zdraví, vzdělání a zabezpečení občané bohatstvím a základem, avšak i tento vztah dokážou peníze převzít a zmanipulovat. Takový stát se naopak bude snažit z občanů hlavně „ždímat“ peníze a standardy vzdělávání i zdravotnictví budou klesat.

V právní oblasti není situace státu o mnoho lepší. Zvítězil by pouze, pokud by dokázal vytvořit dokonalý právní obraz světa a také jej dokonale vynuocovat, což je technicky nemožné. S objemem právních předpisů a orgánů státní moci zároveň narůstá jejich těžkopádnost a finanční nákladnost. V tomto ohledu stát prohrává, protože síly komercializace pohotově zneužívají ke svým účelům nejmodernější technologie a také globalizaci, nejsou omezené geograficky ani zdoluhavým legislativním procesem. Síly komercializace se snaží dostat k penězům ve státním rozpočtu co nejpřímější cestou. Doposud tak činily získáváním peněz z občanů, zprostředkováváním výměny zboží a služeb. Nyní se k tomu přidal lobbying zájmových skupin o dotace přímo ze státního rozpočtu. Avšak skutečná cesta nejmenšího odporu se otevřela v jižních státech jako Řecko a Itálie, kde po dlouholeté politice parazitování na evropských dotacích a zanedbávání domácího průmyslu došlo ke krizi. Výsledkem krize bylo dosazení bankéřů do politiky, mimo demokratický

proces. Oba předsedové vlád, Lukas Papademos i Mario Monti jsou bankéři s konexemi na banku Goldman Sachs a oba jsou členy Trilaterální Komise.

Doposud bylo tedy ujasněno, že žádná společnost netrvá věčně, zvláště ne ta naše. Je také zřejmé, v jaké společnosti se nacházíme a kde leží příčiny rozpadu společenského řádu. Z toho vyplývá, že tato situace bude nevyhnutelně způsobovat širokou škálu závažných sociálních problémů, které nelze vyřešit dokonce ani nástroji státu, tedy legislativou a sociální politikou. A už vůbec nelze z těchto problémů vinit lidi, nebo dokonce lidskou přirozenost. Příčinou se zdají peníze a také hrají hlavní roli v likvidaci současné struktury. Avšak se vši pravděpodobností peníze pouze využily příležitosti nástupu k moci, která přišla s oslabováním staré civilizace. Jak naše civilizace zestárla a její nosný mýtus se rozplynul, rozpadla se za bouřlivých revolucí (i technologických) také tradiční společenská struktura, typicky stavovská / poddanská, církevní a řemeslná. Dosavadní státy a říše mezi sebou rutinně vedly dobovačné a loupežné války, celá Evropa byla mnohokrát bojištěm. Vyhlásit válku nebylo pro vládců problémem dokonce ani z morálního hlediska. S hrůzami obou světových válek a vynálezem atomové bomby byl však těmto praktikám učiněn konec z nezbytnosti, nikoliv dobrovolně. Ambice mocných jedinců trvají stále, pouze tito jedinci začali měřit svou moc penězi a používat jiné zbraně. Světová válka doposud neskončila, pouze vyměnila kulometry za debety a tanky za banky. Ve dvacátém století se rozšířil moderní stát, založený na demokracii, právech a sociální soudružnosti. Tento stát je však i nadále snadnou kořistí nepřátelských vlivů, kterým se může jen omezeně bránit, jak bylo zmíněno. O to hůře, že termíny jako ekonomická válka, ekonomické násilí a ekonomický mír nejsou dosud v našem slovníku.

Uvažme tedy na chvíli, že současná civilizace zastarala, onemocněla a umírá, a nelze ji nijak zachránit. Společnost se vším všudy však potřebujeme, jak je vidět z dnešní postmoderní společnosti a problémů, které přináší. Potřebujeme tedy, aby vyrostla společnost nová, nebo alespoň abychom položili její základy, na kterých může vyrůst. K tomu je nezbytné vědět, co je to společnost a jaké je místo, vlastnosti a funkce člověka v ní.

Struktura společenského organismu

Lidská společnost má svou strukturu. Tato struktura se skládá ze vztahů, nebo v jistém smyslu komunikací. Komunikace probíhají mezi celky, kterými jsou typicky jedinec, rodina, kongregace, pracovní kolektiv, hudební skupina, firma, ale i obec a stát či národ. Výjimečně se někteří lidé prohlašují za občany celé planety, jindy se zas lidé cítí spřízněni se svým názorovým proudem, politickou stranou či profesní a zájmovou skupinou.

Vztahy samotné mají různou formu. V morální společnosti nikdy nejde o čistou ani absolutní nadřízenost nebo podřízenost, vždy jde víceméně o kombinaci obojího a jen do jisté míry. Dva celky jsou vázány tak, že k sobě navzájem mají práva i povinnosti. Nedochozí tedy k tomu, že by práva a povinnosti dokázaly něco požadovat bezohledně a vždy na úkor druhého. Dokonce i ten nejspravedlivější soudce má povinnost vůči tomu nejhoršímu odsouzenému dodržovat jeho práva a v rámci možností se pokusit o jeho rehabilitaci do společnosti, tedy i zde existuje vzájemný vztah. Tyto vztahy nezbytné pro existenci společnosti mohou dosahovat různé škály intenzity. Vztahy nízké intenzity běžně používáme ve společnosti, v pracovním kolektivu, škole, mezi známými. Existují i relativně silné vztahy loajality následovníka k autoritě a ochranný vztah silnějšího ke slabšímu. Velmi silné vztahy však používáme mezi rodinnými příslušníky, kteří jsou díky tomu schopní jeden pro druhého

vykonat a obětovat skutečně mnoho. Díky tomu je rodina základ státu. Nejsilnějším vztahem ze všech je láska, která stojí u základu rodiny samotné.

Vztah si můžeme představit jako vodič, kterým protéká elektrický proud v podobě citů. Čím silnější vztah, tím silnější city dokáže přenášet. Přecení-li jedna strana sílu vztahu a zatíží jej city neúměrně, vztah se může přetřhnout. Jindy nás vztahy mohou táhnout opačnými směry a samy se tak napínat. Často se také stává, že lidé v tíživé citové situaci zneužívají běžných společenských vztahů, aby na druhé „naložili“ své emoce a problémy, dosáhli tak úlevy a mohli pokračovat v páchání stejných chyb.

Navazování vztahů je příznivý společenský jev. Někteří psychologové odvozují kvalitu života od toho, kolik hlubokých vztahů daný člověk má. Mnoho slabých vztahů může člověka vyčerpávat plytkostí citů a povrchností života, avšak v hlubokých vztazích se navzájem sytíme. Zároveň, jak všichni víme, přetržení vztahu provází bolest přímo úměrná síle vztahu.

Vnitřní struktura člověka

Filosofové se po věky zamýšleli nad tím, zdali je člověk v jádru dobrý nebo zlý, sobecký nebo nezištný. Někteří pesimističtí pseudo-filosofové dokonce tvrdí, že člověk je výhradně sobecký a i zdánlivě nezištné skutky páchá ze sobeckých pohnutek, neboť při nich cítí potěšení. (jde tedy o tautologii, chybný argument, který nelze vyvrátit, neboť má vždy pravdu)

Moderní neurologie již podala jakousi odpověď. Pocit potěšení způsobuje vylučování endorfinů v mozku. Toho se však dá dosáhnout dvěma způsoby. Jedním je okamžitá gratifikace, uspokojování potřeb a přání, byť na úkor jiné osoby. Při sobeckém avšak příjemném skutku se testované osobě rozsvítilo na snímaném obraze příslušné mozkové centrum. Avšak při nesobeckém skutku štědrosti se rozsvítilo zcela jiné centrum, které je neurologie spojováno s navazováním vztahů.

Lidé se stávají členy společnosti vzděláváním, výchovou a socializací, začleňováním. Podstatnou částí výchovy je rozvoj trpělivosti a oddalování gratifikace. Schopnost trpělivě oddálit potěšení, nebo dokonce schopnost odepřít si potěšení, ať už za odměnu či bez, je důležitá nejen pro klidné prostředí rodiny s dětmi. Podaří-li se jí dosáhnout či rozvinout výchovou, má člověk větší šanci na úspěch v životě, na udržení zdravého životního stylu a dobré vztahy s okolím. Tato schopnost ovládnutí naší touhy po okamžitém potěšení lze nazvat disciplínou. Disciplína tedy nemá být něco, co vnější vládnoucí síly uvalují na jedince, ale vnitřní schopnost jedince vládnout sobě samému.

Jedinec ve společnosti se dá z tohoto hlediska popsat pomocí čtyř vlivů.

- Vnitřní vědomé vlivy (sebekontrola)
- Vnitřní nevědomé vlivy (gratifikace)
- Vnější vzájemné vztahy (působící na oba účastníky)
- Vnější jednostranné vztahy (patologické, ve prospěch jednoho, na úkor druhého)

Vnější vzájemné vztahy je třeba vymezit přesněji. Mohou být subjektivně jednostranné, jde však o vztah, kdy není možné, aby konající sám zůstal neovlivněn povahou svého konání. Výborně to vystihl americký prezident Abraham Lincoln, když řekl: „Když činím dobře, cítím se dobře. Když činím špatně, cítím se špatně. To je mé náboženství.“

Je zřejmé, že dva takové vztahy mohou založit pravý oboustranný vztah, kdežto dva jednostranné vztahy nemohou, ledaže by si dvojice vzájemně „pila krev“. Hlavním kritériem

je zde oddělenost jednajícího od jeho jednání nebo ovlivněné osoby. Britský esoterik Benjamin Creme prohlašuje oddělenost a oddělování za velké kacířství, základ všeho zločinu a překážku v cestě vývoje.

Čtenáři Crema by zde měli rozlišovat oddělenost (separation) a odstup (detachment). Odstup je uvědomění, že jsme něčím více, než tímto tělem, emocemi a myšlenkami. Pokud na nás někdo spáchá špinavý trik a my nemáme odstup, pak reagujeme hněvem a rozhořčením. Naopak, odstup vede ke zvýšené sebekontrolě a podle Crema je důležitým požadavkem seberealizace, spolu s poctivostí mysli a upřímností ducha. Oddělenost je tedy velkou iluzí, která způsobuje, že se lidé považují za oddělené od ostatních a mohou tak snadněji jednat sobecky.

Je zřejmé, že člověk s převahou vnitřních nevědomých sil se snaží hlavně o vlastní potěšení. Vejde-li v interakci s vnější společností, bude převážně vstupovat do jednostranných vztahů. Typicky bude využívat ostatní pro své účely a potěšení, nakolik to zvládne a nakolik mu to bude dovoleno zákonem. V tomto extrémním případě neexistují vzájemné vztahy s okolím. Nejedná se o autistickou poruchu, takový jedinec si je obvykle dobře vědom potřeb ostatních jedinců, avšak úmyslně toho využívá ve svůj prospěch. Takoví lidé se nazývají psychopati a běžně dosahují značných úspěchů jako hráči na burze nebo ve vysoce konkurenčním prostředí velkých korporací. Soutěživost je zde hlavním způsobem sebeprosazení. Avšak i v běžném člověku spolu bojují vědomé a nevědomé vlivy. Právě v konzumní společnosti je nezbytné působit na nevědomou touhu po gratifikaci a manipulovat tak člověkem za účelem zvýšení poptávky, prodeje a tedy peněžního zisku. Typickou formou takové manipulace jsou reklamy.

Zároveň je však člověk vybaven vědomými vlivy, například vůlí, svědomím a disciplínou. Míra těchto vlivů je v podstatě mírou jeho svobody. Je měřítkem, kolik svobody je schopen snést, aniž by se sám zničil nebo se stal závislým. Pouze disciplinovaný člověk může být svobodný. Spravedlnost lze v zásadě popsat jako rovnovážný, kauzální vztah příčiny a následku. S disciplínou se nerozlučně váže zodpovědnost, tedy schopnost prokazovat spravedlnost ostatním i sobě. Zodpovědný člověk spravedlivě nese dobré i špatné následky svého jednání a druhým dává to, co si zaslouží, ať už zaslouženou odměnu, nebo zasloužený trest. Svoboda a spravedlnost jsou tedy dvě strany jedné mince, svoboda jednoho končí tam, kde začíná svoboda druhého. Spravedlnost je dodržování a udržování této hranice.

Nemůže existovat svoboda a spravedlnost bez struktury, struktura bez vztahů, vztahy bez vzájemnosti, vzájemnost bez zodpovědnosti a zodpovědnost bez disciplíny.

Tato disciplinovaná vnitřní struktura je něco, čeho chceme dosáhnout u každého člověka, aby společnost hladce fungovala. Velmi neotřele to vyjádřil inženýr a futurolog Jacque Fresco, když se vyjadřoval k metodám výchovy a lidské přirozenosti.

„V této oblasti nechceme individualitu. Chceme uniformitu. Je zde místo pro individualitu? V příštích letech stihne slovo individualita stejný osud, jako všechna hrubá a vulgární slova. Když si koupíte Mercedes – můžete-li si jej dovolit, a otočíte klíčkem v zapalování, tak chcete, aby nastartoval. Ne někdy, ale vždy. Když otočíte volantem, chcete, aby zatočil, když šlápnete na brzdou, chcete, aby zastavil. Tomu se říká kontrola kvality. Variace v lidském

chování, kterým dnes říkáme individualita, jsou špatná kontrola kvality. Můžete se ptát, „Nebudou potom všichni lidé stejní?“

Otázkou uniformity je v podstatě toto: Budou stejně mít rádi každého, koho potkají. Budou stejně sdílet nápady a suroviny. Stejně sdílet vědomosti se všemi ostatními. A budou stejně slušní ke všem ostatním. To je jediný druh uniformity.“

- Jacques Fresco na Nichols College, 1999

Co je to svoboda

Lidé celá tisíciletí toužili po svobodě a oslavovali ji, bojovali za ni a umírali pro ni. Už Starý zákon popisuje legendu o otroctví Židovského národa v Egyptě, osvobození, exodus a dlouhou cestu za sebeurčením v zaslíbené zemi. Málokdo z těch lidí však během těch tisíců let věděl, co svoboda skutečně znamená. Kdyby to věděli, možná by jednali jinak a zcela určitě by se na svobodu nejdříve snažili připravit.

Svoboda je ve své podstatě nebezpečná věc, permanentní riziko, zátěž na osobnost a zkouška disciplíny. Společenská struktura vykonává určité funkce pro jednotky, výměnou za úplatu nebo za podřízenost, propůjčení moci. Jednotka může něco v omezené míře činit, avšak následky nese hlavně nadřazená struktura, jednotka zase jen omezeně. Svobodný člověk je však nucen tyto funkce vykonávat samostatně a následky snášet osobně v plné míře. Vykonávání těchto funkcí je mnohdy nepříjemné a frustrující, avšak svobodný člověk je nemůže delegovat a zabývat se něčím příjemnějším. Musí odkládat své potěšení a věnovat se povinností, jinak ponese neblahé následky.

To je však pouze jedno z rizik. Protože je svoboda těžké břemeno, existuje vždy pokušení se jí zbavit. NedisCIPLINOVANÝ člověk dříve nebo později složí povinnosti na někoho jiného a zaplatí mu částí své svobody, aby se mohl věnovat okamžité gratifikaci. Pokud existuje společenská struktura s oboustrannými vztahy (například civilizovaný stát či společnost) je toto zcela v pořádku a do značné míry to přispívá ke zkvalitnění života. Avšak pokud je společnost v rozkladu a šíří se v ní jednotky (lidé, korporace, banky) hledající pouze gratifikaci, vznikají patologické vztahy, charakteristické svou dravostí a nerovností. Původně relativně vyrovnaný vztah (nebo společenská smlouva) se tímto začne postupně překlápět v neprospěch toho, kdo se svobody vzdal. Nastává zhoršování sociálních poměrů a příslovečné „utahování opasků“.

Největšími symboly gratifikace, okamžitého potěšení jsou peníze a majetek. Peníze jsou tedy zátěží na osobní disciplínu, zodpovědnost a morálku. Jsou hrozbou svobodě v naší společnosti, ze své podstaty erodují zdravé vzájemné vztahy a nahrazují je patologickými jednostrannými. Pokud by se daly peníze vyjádřit chemicky, bylo by jejich držení, v množství větším než malém, trestné. Zároveň jsou však lidé nuceni peníze používat, aby dostali zboží a služby, které patří do jejich základních práv a sociálních potřeb. Peníze prostupují společnost jako krevní oběh v organismu a vykonávají nezbytnou funkci, bez které by se civilizace ani nerozvinula.

Problém státu

Zde vzniká problém současného rovnostářského pojetí právního státu jako reprezentativní demokracie a sociální politiky jako prostředku vyrovnávání sociálních rozdílů. Sociální i jiná politika je forma vztahu občana a státu. Stát je ztělesněním struktury, avšak kromě právních vztahů používá hlavně peníze. A peníze, jak bylo řečeno, mají specifické vedlejší účinky na

rovnost lidských vztahů, na vzájemnost a soudružnost. Stát, který by měl být v co nejvzájemnějším vztahu s občany, začíná na lidi pohlížet z jednostranných, patologických, finančních vztahů, v termínech finanční návratnosti. Bezprostřední nabídky lobbyistů a korupčníků (okamžitá gratifikace) se stávají pro politika silnějším vlivem, než slábnoucí vztah k občanům s jejich problémy a potřebami. Z reprezentativní demokracie vzniká oligarchie či dokonce tyranie. Podobný proces odpozoroval již Platón ve svém díle *Republika*. Chce-li stát prokázat svým občanům solidaritu, musí volit jako hlavní prostředek peníze. Jak bylo řečeno, peníze jsou zátěží na osobní integritu jedince. Nedostatek osobní integrity dokáže do značné míry kompenzovat společenská struktura vzájemných vztahů, typicky slušnost, morálka, čest a veřejné mínění. Zároveň však může jít i o vztah podřízenosti a nadřazenosti na společenském žebříčku, pána a kmána, šlechtice a poddaného, honorace a manuálně pracujících. Jakkoliv archaicky to může znít, ve své době (ne tak nedávno) šlo o legitimní, oboustranně přijímané vztahy, kterých si byly obě strany vědomy. Byť ne právě vyrovnané v právech a povinnostech, přesto tyto vztahy tvořily dlouhodobou společenskou strukturu a řád. Tento řád se však hroutí, neboť nevydržel nástup nových podmínek, myšlenek a technologií, proto je nyní struktura naší společnosti tak oslabená. Dochází ke zbavování se staré společenské struktury, ale s ní i k příslovečnému vylévání vaničky i s dítětem. Vzniká podezření, že to, co dnešní společnost vydává za rovnost a svobodu, je pouze vynutitelné právo plus post-moderní rozklad standardů morálky a slušnosti, což jsou vztahy mezi jednotkami, které tvoří strukturu. Tyto vztahy byly do značné míry přítomny ve staré struktuře, neboť jsou to převážně ony, které nějakou strukturu a společnost vůbec umožňují vybudovat na principu vzájemnosti. (Odhlédněme od vztahů, které závisí na povaze ekonomické infrastruktury.)

Příklad společenského konfliktu

Nacházíme se tedy v oslabené, rozpadající se morální struktuře společnosti. Co se stane, pokud stát chce konat sociální politiku za těchto podmínek, těmito nástroji (penězi)? Typickým příkladem jsou Romové. Romové byli součástí původní struktury, pocházeli z Rádžastánu v severní Indii. Žili v jednotkách – kočovných kmenech, ve kterých vládla přísná disciplína. Ženy celý den pracovaly v ženském kolektivu, avšak v plném etnickém kroji, který pečlivě udržovaly v čistotě. Muži během táboření jako společensky nadřazení seděli okolo ohně, kouřili dýmku a zdánlivě nedělali nic, ve skutečnosti však konali svou tehdejší společenskou funkci. Projevy sexuální povahy byly na veřejnosti nebo před dětmi zcela nepřipustné. Romy spojovala s tehdejší společenskou strukturou především práce. Nejen, že působili jako drobní řemeslníci, běžně byli také najímáni jako potřebná pracovní síla o žních. Na jarmarcích působili také kulturně, hudbou, kejklřstvím a věštěním. Jejich život zdaleka nebyl idylický ani bezkonfliktní, avšak struktura kmenových jednotek se ukázala natolik životaschopná, že překonala mnoho staletí i celé kontinenty.

V současnosti jsou Romové zdaleka nejproblémovějším etnikem. Je tomu tak proto, že došlo k přetržení tradičních vazeb mezi romskými celky na společnost, které měly nějakou míru vzájemnosti, a k navázání nových, které jsou však vysloveně jednostranné. Jedna strana vykonává vůči druhé akty, ze kterých jí ale neplyne žádná povinnost. Tak například stát poskytuje Romům dávky, aniž by za ně byli povinni cokoli udělat – například budovat svou komunitu a kulturu, nebo se iniciativně vzdělávat. Někteří romští občané se uchylují k majetkové i jiné trestné činnosti či výtržnostem. Většinová společnost zaujímá k Romům nepřátelské postoje a trestní orgány se zas pokoušejí uplatnit sankce. Ve všech těchto

případech jde o jednostranné, patologické vztahy. Suma jednostranných vztahů mezi dvěma celky se nemůže rovnat oboustrannému vztahu.

Proč ale vůbec k tomuto přetržení vztahů došlo, v čem jsou Romové jiní oproti Vietnamcům, Ukrajincům, Maďarům, Němcům, Rusům a dalším? Vždyť například Ukrajinců je dvojnásob co evidovaných Romů. Proč se k nim většinová společnost chová jinak?

Domnívám se, že odpovědí je povaha společnosti Romů. Původní kmenové zřízení víceméně přetrvávající dodnes má blízko k prvobytně-pospolné společnosti. V něm probíhá specializovaná dělba práce mezi muže (lovci, bojovníci, ochránci) a ženy s dětmi (sběrači). Koncept osobního a soukromého vlastnictví není v Romských komunitách všeobecně uznáván, majetek se mnohdy dělí podle okamžité potřeby a dostupnosti s minimálním důrazem na plánování budoucích potřeb.

Je třeba rozlišit vnitřní strukturu typického člena kmene, jeho podíl disciplíny a nevědomých vlivů a povahy vztahů k okolí – a společenskou strukturu, které byl součástí. Společenská struktura Romů umožňovala kočováním aktivně vyhledávat příležitosti navazování oboustranně výhodných vztahů v usedlé společnosti. Tato struktura byla dostatečně přísná, aby omezila excesy vyplývající z nedostatku disciplíny a převahy nevědomých vlivů. Avšak takto přísná struktura neumožňuje jedinci samostatný rozvoj, disciplína je vynucována zvenčí a nikoliv budována zevnitř v jedinci. Po částečném zániku kmenové struktury se tedy Romové ocitli bez její opory ve většinové společnosti, aniž by však prošli kulturním vývojem a přiblížili se tak její úrovni. Zůstali lovci a sběrači s vnitřní soudružností, z jejichž pohledu je většinová společnost legitimním lovištěm. Tato vnitřní soudružnost a vnější bezohlednost jim umožnila vybojovat si jisté výhody ve státě a většinové společnosti, která je, jak bylo zmíněno, strukturálně oslabená.

Oslabená společnost tímto není schopná poskytnout Romům dostatečně silnou zpětnou vazbu (spravedlnost) ve vztahu k jejich jednání, která by jim umožnila korigovat své chování a vybudovat tak zodpovědnost a disciplínu, která je základem všech dalších vzájemných nepatologických vztahů. Díky tomuto zjištění je možné navrhnout pomocná opatření.

Za prvé je třeba zavést rasové profilování pachatelů trestné činnosti podobně jako v USA. Za druhé, je třeba posílit tradiční kmenovou strukturu osobní spolupráci obecních a krajských zastupitelů s legitimními romskými vůdci – vajdy. Vajdův vliv, posílen o spolupráci s úřady a obecní policií, by měl zavádět disciplínu přísnější, než je většinová společnost ochotna přijmout i vykonávat, která je však přirozená pro romskou strukturu. Za třetí, jednostranné dávky by měly být změněny na dávky přísně podmíněné vykonáváním práce, vzděláváním a kulturou v rámci samotných romských sociálních jednotek pod dozorem vajdovy vůle.

Důsledky aneb pravda o politice

K těmto a podobným opatřením je však nutná osobní integrita mocných lidí na zodpovědných pozicích. Kdo chce pravidla tvořit nebo vynucovat, musí jim sám podléhat, místo aby od nich měl indemnitu nebo imunitu. Důležitá je také dobrá vůle k rozvoji společnosti kupředu a také tvořivý intelekt, který bude nalézat nová řešení. Nezbytné jsou samozřejmě oboustranné komunikační vztahy s relevantním vzorkem populace, namísto menšinových zájmových skupin. Naopak nežádoucí vlastností je ambice osobního vykonávání moci nebo hůře, majetkové a peněžní pohnutky.

Ideálním vládcem je podle Platóna filosof. Filosof nejedná z osobních pohnutek, ale je si vědom existence vyššího řádu, kterému je podřízen i on sám. Tento vyšší svět forem je

skutečný, kdežto jevy okolního světa se pouze snaží tyto formy odrážet. Filosof je motivován touhou poznávat pravdu skutečného světa forem (neboli základních principů) a povinností přenášet tyto principy do formy pochopitelné a užitečné i pro nefilosofy. Tímto pro něj ztrácí na přitažlivosti osobní moc i bohatství. S trochou nadsázky lze říci, že pro filosofa je vláda nezbytná avšak podřadná práce. Moc je z jeho pohledu podobná motyce či motorové pile, tedy obtížný a nebezpečný nástroj. Pro filosofa je systém a společenství, které si nedokáže vládnout samo, na obtíž. Takový vládce se bude snažit svěřené moci zodpovědně zbavit a to například tak, že moc pevně zabuduje do nějakého seberegulačního společenského mechanismu, kde bude konat jen a pouze vymezenou funkci a nebude zneužitelná. Případně bude rozvíjet společnost takovým směrem, aby dané moci nebylo potřeba.

Lze říci, že čím je kdo v naší společnosti vhodnější pro zodpovědnou pozici, tím méně je osobně motivován se o tuto pozici ucházet v takové společnosti, primárně založené na konkurenčních vztazích. Demokracii nelze nařídít či listinně deklarovat seshora, nepůjde o plnohodnotnou demokracii, dokud nebude pevně zakotvena v myslích lidí. Například T. G. Masaryk doufal, že nová demokracie Československa dostane alespoň padesát let nerušeného rozvoje. Existuje vůbec způsob, jak v dnešní atomizované společnosti demotivovaných občanů opět navázat vztahy? Jistou odpověď nabídl pan Dr. Prázdny. Dnešní post-komunistická společnost nabízí lidem novou šanci, šanci projevit se, stát se výjimečnými a známými. Výjimeční lidé jsou tvůrci kultury národa. Ať už vynikli v jakémkoliv oboru, mají jisté cenné společné vlastnosti. Jsou známí. To nejhorší v politice je anonymita, lepší je dokonce i negativní publicita, než žádná. Jsou v něčem výjimeční, což dává jejich slovům jistou autoritu, přestože se nemusí jednat o jejich obor. Jsou zvyklí na pozornost veřejnosti i médií. A konečně, typicky za sebou nechali kus poctivé práce, což dává naději, že v tom budou pokračovat a což se o mnohých současných profesionálních zástupcích nedá říci.

Účelem takového výjimečného člověka není nutně vstupovat do zákonodárského sboru a formulovat právní normy. Měl by především využít své autority a pomáhat budovat národní vědomí a tedy společenskou strukturu národa. Měl by ukázat zájem o veřejné záležitosti a probudit tak podobný zájem v okruhu svých obdivovatelů. Měl by projevit kritiku k tomu, co pokládá ve společnosti za nešvar, a naopak upozorňovat na pozitivní změny a úspěchy veřejného zájmu. Výjimeční lidé mají tuto moc a s ní i zodpovědnost probouzet občany k veřejnému životu. Původní význam řeckého slova idiot byl v Aténské demokracii někdo, kdo se zajímal pouze sám o sebe, natolik zaneprázdněný vlastními záležitostmi, že se pouze málokdy podílel na veřejném občanském a demokratickém životě. Idiot je zde opakem občana. Zamysleme se, zdali je vhození obálky do urny jednou za čtyři roky opravdu aktivita hodná občana, nebo někoho jiného.

Jan Kaleta 2012

(kopírování doporučeno, odvozování povoleno, prodávání zakázáno, uvést autora)